

Pilotutvärdering av det universella våldspreventiva skolprogrammet TÅGET

- En sammanfattning -

Utgivningsår: 2018

Produktion: Länsstyrelsen i Stockholms län

Tfn: 010-223 10 00

Grafisk form och illustrationer: Dan Sandström

Pilotutvärdering av det universella våldspreventiva skolprogrammet TÅGET - En sammanfattning

ISBN: 978-91-7281-837-8

För mer information om utvärderingen se www.preventionspaketet.se

För mer information om TÅGET kontakta forebyggavald@botkyrka.se.

Du kan också gå in på www.lansstyrelsen.se/stockholm

Innehåll

Väldsprevention i skolan	5
Universella insatser	6
Nya perspektiv i forskning om våldsförebyggande arbete	7
Det universella programmet TÅGET	7-8
Utvärderingen av TÅGET	9-10
– I vilken utsträckning minskar TÅGET aggressivt beteende och mobbning?	9
– I vilken utsträckning förändras skolklimatet?	9
– Upplevs TÅGET som nyttigt och användbart?	10
Länsstyrelsens slutsatser och fortsatta arbete	11
Referenser, Elektroniska källor och Lagar	12

Länsstyrelsen i Stockholms län gav Karolinska institutet i uppdrag 2016 att genomföra en utvärdering av det våldspreventiva programmet TÅGET, som utvecklats av Botkyrka kommun. Utvärderingen genomfördes under två terminer 2017 och redovisades till Länsstyrelsen i Stockholms län hösten 2018. Utvärderingen har genomförts under ledning av lektor Pia Enebrink vid Institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska institutet. Denna sammanfattning presenterar delar av den kunskap om våld och mobbning som presenteras i utvärderingen, de huvudsakliga resultaten samt Länsstyrelsens slutsatser och fortsatta arbete utifrån resultaten.

Våldsprevention i skolan

Barn befinner sig i många år inom ramen för grundskolans verksamhet och en positiv skolgång kan leda till goda förutsättningar för fortsatta studier, jobb, psykisk hälsa och goda relationer. Samtidigt är skolan en arena där det kan finnas risk för att barn utsätts för mobbning vilket ökar risken för psykisk ohälsa hos den som blir utsatt och allvarigare våldsbeteenden längre fram i livet hos de som utsätter andra.

I den svenska Friendsrapporten (2016) som bygger på enkäter med 13 245 barn mellan förskoleklass och årskurs tre i svenska skolor kan man läsa att fyra av tio barn känner sig otrygga någonstans på sin skola. Dessutom rapporteras att 25 procent av barnen i samma åldersgrupp är rädda för att lämnas ensamma på rasten. Mellan 30 - 40 procent av eleverna i nionde klass uppgav i en undersökning från Brottsförebyggande rådet (BRÅ) att de utsatts för mobbning. Av dessa uppgav 11 procent av killarna respektive 16 procent av tjejerna att det sker ibland eller ofta (BRÅ 2009a).

Mycket pekar på att ett våldsförebyggande arbete bör vara en viktig del av skolans arbete. I Sverige syns detta exempelvis i skollagen (SFS 2010:800) där skolan uttryckligen har ett ansvar för att bedriva ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling samt har en skyldighet att arbeta förebyggande för att förhindra att kränkande behandling sker (2010:800, 6 kap. 6-7§§). I skollagen står det också att alla elever ska garanteras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero (2010:800, 5 kap. 3§). Samtidigt visar en granskning inom Stockholm stad, att det saknas rutiner i grundskolan för att förebygga och hantera kränkande behandling (Stadsrevisionen 2018). Skolinspektionens rapport om skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling (2010) konstaterar att vid många skolor följer inte personalen de rutiner som finns i arbetet och att det saknas reflektion över förhållningssätt och normer.

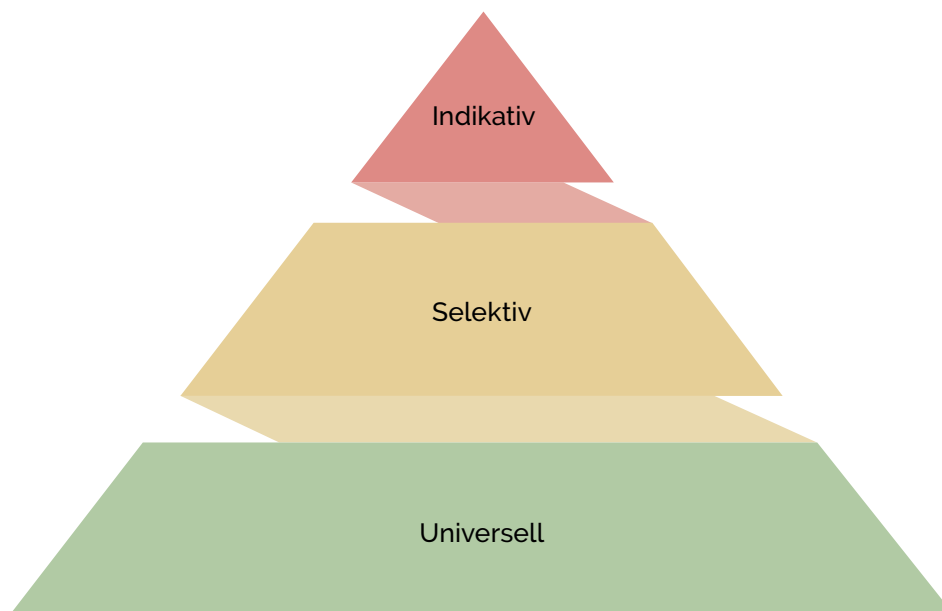
Det hoppfulla i sammanhanget är att skolans miljö också kan ha en skyddande effekt mot mobbning och våld enligt internationella och svenska studier (jmf. bl.a. Wilson och Lipsey 2007, Cooke, Ford, Levine, Bourke, Newll, & Lapidus 2007, BRÅ 2009b och Skolverket 2011). Särskilt viktigt verkar det vara med ett systematiskt arbete för att utvärdera förekomsten av mobbning samt att elever och föräldrar involveras i det förebyggande arbetet.

Skolor som utgör goda exempel har ett väl förankrat värdegrundsarbete med engagerade och tydliga skolledare. De har kända rutiner för hur arbetet ska bedrivas och rutinerna följs av hela personalen samt följs upp av skolledningen. Dessa skolor har också tydligt involverat eleverna i värdegrundsarbetet och tar den kunskap och de synpunkter eleverna har på allvar (Skolinspektionen 2010).

Universella insatser

Förebyggande eller preventiva insatser kan delas in i tre olika nivåer beroende på vem insatsen riktas till.

Indikativ prevention: insatser till individer med uttalade problem, exempelvis elever som utövar våld.

Selektiv prevention: insatser till riskgrupper exempelvis riktade insatser till en grupp elever som delar vissa riskfaktorer.

Universell prevention: insatser som riktas till alla individer oavsett problem, exempelvis alla elever på en skola.

Universella insatser som ges i skolan för att förebygga våld eller mobbning riktas till alla elever genom exempelvis lektioner om färdigheter för att hantera mobbningsituationer. Universella insatser kan också utgöras av strategier eller handlingsplaner för hur skolan ska agera eller av informationsmöten för föräldrar. I de universella programmen ingår både de individer som har behov av stöd och de som inte har någon problematik, vilket gör att det sällan blir stora effekter av dessa program. Fördelen med universella upplägg är dock att alla elever nås och ingen behöver känna sig utpekad. Eftersom det är svårt att veta vilka som kommer att utveckla problem i framtiden så ökar universella program chansen att fånga upp och hjälpa dessa individer i tid. Även om universella insatser ger små effekter på individnivå kan de ur ett längre perspektiv ge stora effekter på samhällsnivå. Vi får alltså en större effekt på folkhälsan om vi riktar insatser till hela populationen och inte enbart till riskgrupper.

Preventionsparadoxen

Genom att rikta insatser till alla så nås flest antal av de individer som kommer att utveckla problem senare (Rose 1981).

Nya perspektiv i forskning om våldsförebyggande arbete

Två teoretiska perspektiv som har blivit mer framträdande under 2000-talet för att minska förekomsten av mobbning och våld är åskådarperspektivet och genusperspektivet.

Åskådarperspektivet

Åskådarperspektivet handlar om faktorer som påverkar ens beslut att agera och ingripa vid en vålds- eller mobbningssituation. Om en person upplever positivt stöd från andra ökar chansen att personen ingriper i en situation (Jenkins & Fredrick 2017). Chansen är också större att trakasserierna snabbare upphör samtidigt som riskerna minskar för att de upprepas när en åskådare griper in. Om åskådaren ingriper eller inte antas bero på fyra aspekter hos åskådaren:

- Att uppleva sig ha ansvar för att agera.
- Ha en positiv attityd till att agera.
- Uppfatta att det är socialt accepterat att agera.
- Om personen har redskap för hur hen ska agera.

Tillsammans påverkar detta om en åskådare agerar eller inte.

Genusperspektivet

Traditionellt finns det en föreställning om manlighet som ofta associeras med styrka och aggressivitet, och kvinnlighet med mer tillbakadragenhet och försiktighet. Sådana normer kan påverka barns och vuxnas beteenden och acceptans för våld. Föreställningar om kön och könsroller och förväntningar på varandra kan exempelvis leda till att den som inte följer normen blir retad och kränkt men också till att man som vuxen ingriper i olika stor utsträckning och på olika sätt för pojkar och flickor i samma situationer. Att få perspektiv på vilka förväntningar som finns på sig själv och på varandra utifrån sociala normer kan vara viktigt för att kunna agera på sätt som kan bidra till att minska våld och mobbning.

Det universella programmet TÅGET

Botkyrka kommun påbörjade år 2014 ett generellt våldsförebyggande arbete för barn och ungdomar med ett tydligt genus- och åskådarperspektiv som försöker ta tillvara på människors styrkor och handlingskraft. För att möta behovet av våldsförebyggande insatser riktade till de yngre barnen utvecklade socialförvaltningen och utbildningsförvaltningen tillsammans arbetssättet TÅGET. Som grund för arbetet användes bland annat läroplanens kunskapsområde kring jämställdhet som grundskolan enligt lag ska utbilda i (Lgr 11). Dessutom inspirerades arbetet av *Inget att vänta på – Handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga* (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2017), ABC (Alla Barn i Centrum, Föräldrastödsprogram), ABC i förskola, det våldsförebyggande programmet MVP (Mentors in Violence Prevention) och jämställt.se.

Arbetet med TÅGET kan liknas vid en tågresa. En tågresa med slutdestination "En skola fri från våld". TÅGET innebär ett gemensamt arbete där samtliga på skolan bygger rälsen tillsammans. Passagerarna utgörs av barnen (F-5), deras föräldrar och skolpersonalen. Passagerarna får ta del av olika upplägg som ska ge dem möjligheter att delta i det fortsatta byggandet för att komma fram till slutdestinationen.

TÅGET består av följande delar:

Skolan

- 14 Coachingträffar för pedagoger på fritids och i skolan
- 4 TÅGET-APT med all personal

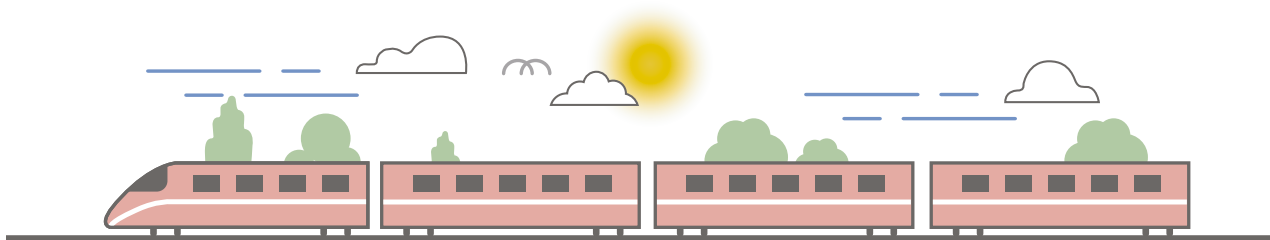
Föräldrar

- Interaktiva TÅGET-träffar för föräldrar på tema anknytning, genus och åskådarperspektiv
- ABC- föräldrastöd

Elever

- Lektionspass som utgår från de teman som coachingträffarna hanterat.

I Botkyrka arbetar socialförvaltning, utbildningsförvaltning, polis, räddningstjänst och civilsamhälle tillsammans för ett våldsfritt samhälle. TÅGET, som är en del av detta samarbete, har tagits fram av socialförvaltningen, elever, föräldrar och skolpersonal i Botkyrka kommun. I arbetet har 377 barn intervjuats. Tåget bedrivs i 10 av Botkyrkas skolor och är ett löpande arbete under hela låg- och mellanstadiet. Socialförvaltningen samordnar och stöttar skolans arbete med programmet tills skolan kan bära det själv samt erbjuder personalen introduktionsutbildning i våldsförebyggande arbete, fortbildning och handledning.

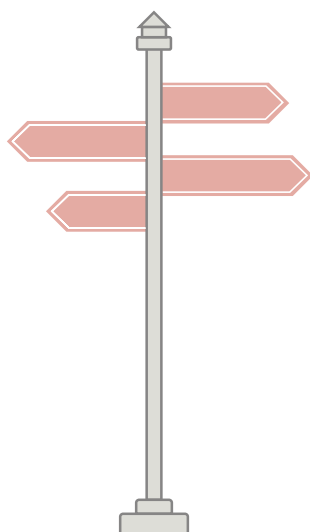
TÅGET bygger på 4 principer:

Åskådarperspektivet

Innebär att aktivera alla personer runt omkring våldet och utmana normen "lägg dig inte i".

Utmana stereotypa könsnormer

Innebär att utmana föreställningar om hur killar och tjejer bör vara genom att synliggöra och diskutera dessa normer och konsekvenser som kan komma utav dem.

Ledarskap

Tron på delaktighet och att unga vill vara med och forma sin egen framtid. Med goda förebilder kan alla bli ännu bättre ledare.

Anknytning

Alla barn ska ha en vuxen på skolan att vända sig till. En vuxen som visar värme och hjälper till i svåra situationer.

Utvärderingen av TÅGET

Studien gjordes med enkäter och intervjuer på fyra skolor under ett år. Två skolor använde sig av TÅGET och två var så kallade kontrollskolor. Kontrollskolorna fick vänta till efter mätningarna med att påbörja sitt arbete med TÅGET. Alla elever i TÅGET-skolorna tog del av interventionen, som genomfördes av klassläraren och fritidspersonal.

I denna sammanfattning presenteras resultatet av de tre huvudsakliga frågeställningarna:

- 1** I vilken utsträckning minskar TÅGET aggressivt beteende och mobbning hos barn i förskoleklass till åk 5, jämfört med elever på skolor som inte tar del av programmet?
- 2** I vilken utsträckning förändras skolklimatet, d.v.s. trygghet och trivsel på skolan, för TÅGET skolor i jämförelse med skolor som inte tar del av programmet?
- 3** Upplever barn respektive lärare som deltar i undervisningen baserat på TÅGET att modellen är nyttig och användbar?

I vilken utsträckning minskar TÅGET aggressivt beteende och mobbning?

Skolpersonalens skattningar visar en försiktig tendens till att insatser mot mobbning och aggressivt beteende ökade på TÅGET-skolorna under mätperioden¹ samtidigt som kontrollskolorna rapporterar ungefär likartat antal insatser vid både för- och eftermätningen. Utvärderingen visar även att upplevelsen av att mobbning/slagsmål är ett problem på skolan minskade på TÅGET-skolorna under mätperioden medan den ökade på kontrollskolorna. Dessa resultat tyder på att utvecklingen går åt rätt håll på TÅGET-skolorna, samtidigt som skolpersonalens skattningar visar att det finns mer kvar att göra för att komma tillrätta med problemen.

Personalens rapportering av fysiskt våld och mobbning på både TÅGET-skolorna och kontrollskolorna förefaller öka under utvärderingsperioden². Att rapporteringen ökat på TÅGET-skolorna är enligt förväntan eftersom det ingick i TÅGET att se över och systematisera inrapporteringen av just våld. Resultatet kan förstås som att personalen i större utsträckning ser våldet som förekommer, vilket är positivt och en förutsättning för att kunna förebygga våldet.

Föräldrarnas upplevelse av barnens beteendeproblem, sociala fungerande och vänskapsbeteende visar inte på någon förändring över tid på TÅGET-skolorna. Detta kan delvis bero på att föräldrarna inte upplevde att barnen hade några större problem innan de fick ta del av TÅGET.

I vilken utsträckning förändras skolklimatet?

När det gäller barnens trygghet och trivsel på skolorna visar skolpersonalens rapporter att utvecklingen gick åt olika håll på TÅGET-skolorna och på kontrollskolorna. På TÅGET-skolorna rapporterade skolpersonal i något högre utsträckning vid eftermätningen att barnen var trygga och trivdes medan personalen på kontrollskolorna rapporterade något lägre grad av trygghet och trivsel hos barnen vid det uppföljande mättillfället.

Skolpersonalens upplevelse av den egna tryggheten påverkades inte av arbetet med TÅGET utan skolorna låg på samma nivå vid eftermätningen. Däremot ökade skolpersonalens rapportering av upplevd stress på såväl TÅGET-skolorna som kontrollskolorna.

Föräldrarnas skattningar av barnens trygghet och trivsel på skolan visar inte heller här på någon skillnad under mätperioden. Värt att notera är att föräldraskattningarna visade att barnen i både TÅGET-skolorna och kontrollskolorna upplevdes vara trygga på skolorna redan vid förmätningen vilket gör att utrymmet för en positiv utveckling blir relativt litet.

Vid eftermätningen rapporterade skolpersonalen något mer hypotetisk användning av beröm och uppmuntran till sociala färdigheter i TÅGET-skolorna än i kontrollskolorna.

1. Detta innebar att TÅGET-skolorna kom upp i samma nivå som jämförelseskolorna som låg högre vid första mättillfället.

2. De exakta siffrorna som rapporterats bedöms dock vara något osäkra på grund av olika upplägg och struktur i organisationerna för dokumentationen.

Upplevs TÅGET som nyttigt och användbart?

På frågan om de kan tänka sig att fortsätta jobba med TÅGET svarade 80 procent av eleverna ja och 20 procent av eleverna nej. Av de som gick i förskoleklass, 1:an samt 2: an svarade 89 procent att de ville fortsätta jobba med TÅGET. Elever som svarat nej på frågan tyckte att övningarna upprepade sig, inte hjälpte mot bråken, kanske kunde vara bra för de som faktiskt behöver dem, eller att de hellre hade vanlig lektion. Elever som svarade ja förmedlade t.ex. att de tyckte TÅGET var ett roligt sätt att jobba på, det var bra för att man samarbetar och hjälps åt, att trygga rum och trygg bas är bra, att de tyckte om egna regler, att man får exempel på hur man ska göra i olika situationer samt att de som bråkar blir snällare. Samtidigt var det flera elever som också beskrev att alla inte lyssnar och att de fortfarande blir störda i klassrummet. Det framkom också information om att några elever inte jobbat så mycket med TÅGET utan ville att det skulle vara oftare.

Merparten av TÅGET-personalen var mycket nöjda både med själva innehållet och med det stöd som de fått i implementeringen av programmet. Det gemensamma språket och övningarna upplevdes bygga upp en gemenskap i gruppen, ökad stolthet och trygghet hos eleverna och tillit till att de kan förändra och våga säga ifrån. Lekarna beskrevs som bra, och skolpersonalen upplevde att barnen tyckte att övningarna var roliga och att det blev intressanta diskussioner utifrån dem. En utmaning upplevdes vara att omsätta teori till praktik och det upplevdes även vara svårare för yngre barn att förstå övningarna.

100 procent av svarande skolpersonal ville fortsätta att använda TÅGET och 89 procent skulle rekommendera TÅGET till andra lärare. Skolpersonal som kunde tänka sig att rekommendera TÅGET till andra lärare förde fram att det är viktigt att få barnen att tänka på att man är olika som personer och att alla är lika viktiga. Skolpersonalen upplevde vidare TÅGET som genomtänkt och genomarbetat. De beskriver att programmet ger ett gemensamt förhållningssätt och utgör ett konkret stöd i arbetet mot våld och trakasserier i skolan. Skolpersonalen menar även att programmet främjar sammanhållning och ger verktyg för att arbeta förebyggande. Barnen lär sig att uttrycka känslor och hitta andra sätt att lösa konflikter på än med våld.

Bland de utmaningar som uttrycktes i intervjuerna var att engagemanget för TÅGET hos personalen ibland skiljde sig åt samt att personalen inte genomförde exakt samma antal lektioner. Detta ledde till att det kunde vara svårt att utbyta erfarenheter och lära av varandra.

Länsstyrelsens slutsatser och fortsatta arbete

Som konstaterats i utvärderingen ingår både de som har behov av stöd och de som inte har någon problematik i universella program. Detta gör att en stor effekt oftast inte är att förvänta. Resultaten av utvärderingen visar dock på en försiktig positiv utveckling för de huvudsakliga frågeställningarna. Fördelen med universella upplägg som TÅGET är att alla elever nås och ingen behöver känna sig utpekad. I enlighet med preventionsparadoxen hjälper vi flest av de som kommer att utveckla problem senare i livet genom att genomföra just universella insatser.

Enligt utvärderingen tycks TÅGET bidra till en mer genomarbetad och enhetlig värdegrund samt begreppsapparat. Arbetet har en så kallad hela-skolan-ansats och involverar både elever, lärare och föräldrar. Dessa inslag har identifierats som viktiga komponenter i skolors förebyggande arbete mot våld och kränkningar av såväl stadsrevisionen i Stockholms stad (2018) som av Skolinspektionen (2010).

En stor fördel och resurs i implementeringsarbetet är den samverkande struktur, över förvaltningsgränserna, som stöttar arbetet med TÅGET på skolorna. Socialförvaltningens stöttning och skolledningens engagemang och möjliggörande av arbetet ger goda förutsättningar för att utvecklingsarbetet ska kunna fortsätta. Att både skolpersonal och merparten av eleverna är nöjda med användandet av programmet är också en viktig förutsättning för en lyckad implementering.

Eftersom universella insatser ofta ger effekter på längre sikt är det viktigt att följa upp TÅGET-skolorna med ytterligare utvärderingar. Länsstyrelsen har därför för avsikt att fortsätta följa programmet och stödja Botkyrka kommuns fortsatta utvecklingsarbete med TÅGET.

Referenser

Brottsförebyggande rådet, BRÅ. (2009a). Grövre våld i skolan. Rapport 2009:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, BRÅ. (2009b). Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen? Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Cooke, B. M., Ford, J., Levine, J., Bourke, C., Newell, L., & Lapidus, G. (2007). The effects of city-wide implementation of "Second Step" on elementary school students prosocial and aggressive behaviors. *The Journal of Primary Prevention*, 28, 93-115.

Jenkins, L., & Fredrick, S. (2017). Social Capital and Bystander Behavior in Bullying: Internalizing Problems as a Barrier to Prosocial Intervention. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(4), 757-771.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. (2017). Inget att vänta på – Handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

Rose, G. (1981). Strategy of prevention: lessons from cardiovascular disease. *British Medical Journal*, 282, 1847-1851.

Skolinspektionen. (2010). Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling. Stockholm: Skolinspektionen.

Skolverket. (2011). Utvärdering av metoder mot mobbning. Rapport 353. Stockholm: Skolverket.

Stadsrevisionen. (2018). Kränkande behandling i grundskolan, nr 1. Dnr 3.1.3-125/2017.

Wilson, S. J. & Lipsey, M. W. (2007). School-based interventions for aggressive and disruptive behavior. Update of a Meta-analysis. *American Journal of Prevention Medicine*, 33, 2S, S130-143.

Elektroniska källor

Friends (2016). Friendsrapporten 2016. Hämtad den 28 september från <https://friends-brandmanualswede.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2016/08/friendsrapporten-16-webb.pdf>

Lgr 11 Hämtad 2018-11-08 från <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>

Lagar

Skollagen (SFS, 2010:800)

